

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

РАХМАНОВА ОКСАНА КАХРАМОНІВНА

УДК 373.3.015.31-043.5:78](043.3)

**РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ СИНЕСТЕЗІЙНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ІНТЕГРОВАНИХ УРОКАХ
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

13.00.02 – теорія та методика музичного навчання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському університеті імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Олексюк Ольга Миколаївна,
Київський університет
імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри теорії та
методики музичного мистецтва.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Лобова Ольга Володимирівна,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
професор кафедри дошкільної
і початкової освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Гаснюк Вероніка Василівна,
Мукачівський державний університет,
доцент кафедри педагогіки музичної освіти
і виконавського мистецтва.

Захист відбудеться 18 квітня 2019 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 214.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (40002, м. Суми, вул. Роменська, 87).

Автореферат розіслано 18 березня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Г. Козлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку українського суспільства відзначено значними змінами як у соціально-економічній, так і в культурній та освітній сферах. Як наголошено у державних документах: Законах України «Про середню освіту» (1999), «Про освіту» (2017), Концепції «Нова українська школа» (2016), Державній Національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, пріоритетну роль в оновленні освітніх орієнтирів відіграє зміна соціального ідеалу особистості, викликана гуманітарною кризою. У виконанні означеної мети особливе місце відведено естетичному, зокрема, музичному вихованню спрямованому на формування духовної, компетентної, творчої особистості.

Однією з найактуальніших проблем сучасної теорії та методики музичного навчання, які потребують міждисциплінарного дослідження, є вивчення феномену синестезійності, що дає змогу виявити її педагогічний потенціал у розвитку творчих здібностей молодших школярів. Актуальність розгляду генези, теорії та методики розвитку синестезійності підтверджується змінами в науковій думці, яка звернена до проблеми людини. Антропоцентризм сучасних наукових парадигм актуалізував проблему особистості, інтермодальність її сприйняття і мислення, зумовив пошук інтегративних методологій, що дозволяє зрозуміти її як цілісність.

Вивченню проблемних аспектів мистецької освіти присвячено праці таких учених: Н. Гузій, Н. Гуральник, Г. Кондратенко, Л. Масол, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Хижної, О. Устименко-Косоріч, О. Щолокової та ін. Педагогічні засади формування художнього світогляду, розвитку музикальності та обдарованості особистості розкрито у роботах Н. Батюк, І. Беґа, Н. Ветлугіної, В. Гаснюк, С. Горбенка, О. Зиль, Д. Кирнарської, О. Лобової, М. Печенюк, М. Стасюк, В. Смікач, М. Ткач та ін.

Аналізу окремих аспектів синестезії як предмету естетичних категорій торкалися філософи та естетики (А. Бардовська, Б. Галєєв, А. Заховаєва, Т. Ємельянова, О. Колотило, Л. Левчук, Л. Маловицька, Г. Савчин, О. Сарнавська, С. Холодинська та ін.). Важливим етапом у вивченні проблеми синестезії стали праці філософів П. Флоренського та О. Лосєва, які визначили зв'язок феномену синестезії з особливостями поетичного мислення.

Результати дослідження синестезії як властивості художнього мислення, що реалізується у кольорово-музичній, музичній, літературній творчості, представлено в публікаціях І. Ванєчкіної, О. Вишнівецької, В. Виноградова, В. Горпенко, Н. Коляденко, М. Гульчин, Н. Батюк, І. Рожко та ін. Найбільш поширеною є метафорична концепція синестезії, яку представлено у працях Г. Пауля, С. Ульмана, С. Вороніна, В. Гака, Б. Уорфа, Х. Кронассера, Л. Маркса та ін. Синестетичний підхід актуалізується у викладанні сольфеджіо (В. Брайнін, М. Карасьова), слухання музики (Н. Лук'янець, Н. Царьова), музичної графіки і музичної літератури (І. Ванєчкіна, О. Райнер, А. Томашева, І. Трофімова).

З'ясовано, що в музично-педагогічній думці протягом тривалого часу художньо-творчу синестезійність трактовано лише як психологічну якість особистості, проте розуміння її значення поступово трансформовано до статусу самостійної інтегральної музичної здібності, яка потребує переосмислення в науково-дослідній площині.

Доцільність вирішення порушеної проблеми підсилюється потребою вирішення низки існуючих *суперечностей*, що виникають між:

- потребою формування духовної, компетентної, творчої особистості та недостатністю впровадження у закладах загальної освіти інноваційних методик у різні форми навчальної роботи;

- інтегрованим характером емоційно-образної сфери молодших школярів та високим рівнем диференціації змісту знань у формі навчальних предметів;

- потенційними можливостями інтеграції музичної діяльності в процес розвитку художньо-творчої синестезійності та недостатньою розробленістю теоретичних і практичних аспектів означеного питання на засадах гуманістичного підходу.

Отже, враховуючи актуальність проблеми, її недостатню розробленість у теорії та практиці музичного навчання, наявність визначених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Розвиток художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка «Розвиток духовного потенціалу особистості в неперервній мистецькій освіті» (реєстраційний номер 0116U003993).

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 13 від 17.12.2015 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою із координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 1 від 26.01.2016 р.).

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

Відповідно до мети сформовано **завдання дослідження:**

1. З'ясувати теоретичні основи розвитку художньо-творчої синестезійності в теорії та методиці музичного навчання.

2. Розробити і теоретично обґрунтувати методику розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

3. Схарактеризувати педагогічні умови розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

4. Визначити критерії, показники та рівні розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

5. Експериментально перевірити ефективність методики розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

Об'єкт дослідження – процес музичного навчання молодших школярів у закладі середньої освіти.

Предмет дослідження – методика розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

Методологічну основу дослідження становлять: положення когнітивної психології з проблем музично-образного уявлення, асоціативного мислення, усвідомлення смислу, зокрема творів мистецтва. Зазначені психологічні концепції зумовили вибір наукових підходів щодо дослідження і розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів: системний, особистісно-діяльнісний, інтеграційно-культурологічний, аксіологічний та гуманістичний. Конкретнонаукову методологію дослідження визначили: положення загальної психології про взаємозалежний розвиток психіки та діяльності особистості (Л. Виготський, Г. Костюк, В. Петрушин, К. Сішор, Б. Теплов та ін.); психолого-педагогічні концепції щодо розвивальних форм роботи з молодшими школярами (Л. Божович, О. Савченко, Е. Зеленіна, О. Лобач, О. Лобова, О. Ростовський, Л. Школяр та ін.); дидактичні та методичні засади педагогіки мистецтва (Л. Масол, Г. Падалка, О. Олексюк, О. Реброва, О. Рудницька, Р. Савченко та ін.); концептуальні положення музичного навчання та виховання (Н. Гузій, В. Шульгіна та ін.); музичної педагогіки (Є. Болотова, Є. Зеленіна, О. Єременко, Н. Лук'янець, Г. Ніколаї, В. Ражников, Д. Узнадзе, А. Томашева та ін.); музичної психології (М. Арановський, Т. Баришева, Л. Бочкар'єв, Г. Іванченко, Г. Кірнарська, Е. Курт, Є. Назайкинський, В. Петрушин, А. Торопова та ін.).

Теоретичну основу дослідження становлять: філософські та естетичні положення щодо просторового сприйняття синестезії (В. Андрущенко, А. Бергсон, І. Євін, П. Флоренський, І. Юзвішин та ін.); значення емоцій, мови, уявлень та мотивації у розвитку синестезії (У. Джеймс, О. Леонт'єв, О. Лурія, Ч. Озгуд, П. Янишин та ін.); теорії синестезійності в мистецтві (В. Ванслов, Б. Галєєв, І. Демченко, Н. Коляденко, М. Серов, О. Олексюк та ін.) та синестезійності музичного сприйняття особистості (Д. Кірнарська, В. Ражников, О. Райнер, Б. Юсов та ін.); ідеї кольорового сприйняття і феномену «кольорового слуху» (Ф. Біне, Г. Бреслав, І. Ванечкіна, О. Мессіан, А. Томашева, Н. Лук'янець та ін.); праці з психофізики почуттів і значення вербальних та невербальних концептів у системі мислення (Г. Абрамова, М. Арановський, М. Бонфельд, М. Варій, С. Діденко, В. Налімова, Г. Орлова та ін.); теорії музичного мистецтва з позицій сприйняття й художнього мислення (М. Арановський, Н. Батюк, Є. Назайкинський, В. Медушевський, О. Колотило та ін.) і сутнісно-творчих функцій міжчуттєвих зв'язків (В. Петренко,

В. Зусман, Р. Арнхейм, В. Кандинський, С. Ейзенштейн, П. Флоренський та ін.); наукові праці, які присвячено питанням інтегрованих уроків музичного мистецтва (І. Бех, Л. Бурая, М. Іваничук, Л. Масол, Н. Миропольська, Т. Кічак, Г. Кондратенко, О. Рудницька, О. Чуб та ін.).

Методи дослідження: *теоретичні:* ретроспективний аналіз, порівняння й узагальнення педагогічних, психологічних, філософських, науково-методичних джерел, навчальних програм, підручників, посібників з музичного мистецтва – для визначення теоретичних основ і стану розробленості проблеми розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів; структурно-функціональний аналіз, конкретизація, систематизація, теоретичне моделювання – для розробки та обґрунтування методики, визначення педагогічних умов, методів та критеріально-рівневого оцінювання розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва; *емпіричні:* діагностичні – анкетування, бесіда, інтерв'ю, тестування – для визначення рівнів розвиненості художньо-творчої синестезійності молодших школярів; педагогічний експеримент – з метою впровадження та експериментальної перевірки ефективності розробленої методики, зокрема, педагогічних умов і методів розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів; *статистичні* – для опрацювання результатів педагогічного експерименту і підтвердження достовірності результатів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* здійснено цілісне дослідження проблеми розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва, а саме: з'ясовано теоретичні основи розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва; розроблено і теоретично обґрунтовано методику розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва, складниками якої є мета, завдання, наукові підходи, дидактичні принципи, етапи (підготовчий, основний, практичний), педагогічні умови (створення емоційно-творчого середовища, що сприяє розвитку творчих здібностей молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва; стимулювання художньо-творчої синестезійності молодших школярів у процесі слухання музики; застосування інтегративного підходу до навчально-виховного процесу, що обумовлює розвиток художньо-творчої синестезійності, образного мислення, мотивації і потреби школярів до самовираження; варіативність колективних, групових та індивідуальних форм освітньої діяльності молодших школярів), методи (візуалізації музично-емоційних відчуттів, сугестопедагогіки, казкотерапії, активації асоціативного сприйняття, інтерактивні методи навчання) розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів; прийоми та результат розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів; визначено критерії (емоційно-емпатійний, мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, креативно-діяльнісний) та рівні (початковий, середній та високий) оцінювання розвиненості художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва; експериментально перевірено

ефективність методики розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

Уточнено особливості психофізіологічного розвитку молодших школярів в умовах прояву синестезії.

Подальшого розвитку набули наукові уявлення щодо змісту, форм та методів розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів у закладі середньої освіти.

Практичне значення отриманих результатів дослідження визначено можливістю використання отриманих результатів дисертації у процесі навчання молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва у закладах середньої освіти та впровадження поетапної методики зазначеного напрямку роботи, подальшого урізноманітнення методів навчання, застосування методичних рекомендацій з розвитку художньо-творчої синестезійності для вчителів музичного мистецтва закладів середньої освіти. Основні положення дослідження можуть бути використані викладачами методики музичного виховання, керівниками дитячих творчих колективів. Висновки роботи можуть слугувати підставою для оновлення змісту таких навчальних дисциплін, як «Методика музичного виховання», «Теорія музичної освіти», «Методика загальної музичної освіти», «Музична педагогіка».

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес таких закладів освіти: Гімназія «А+» Дніпровського району м. Києва (№ 72/1 від 21.03.2018 р.); СШ № 211 Оболонського району м. Києва (№ 88/1 від 04.04.2018 р.); СШ I–III ст. № 309 Дарницького району м. Києва (довідка № 03-01/197 від 17.04.2018 р.); СШ № 193 Подільського району м. Києва (довідка № 1202 від 24.04.2018 р.); СШ I–III ст. № 82 Шевченківського району м. Києва (довідка № 55/1 від 16.05.2018 р.).

Апробація отриманих результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи оприлюднено на науково-практичних *міжнародних конференціях*: «Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати» (Братислава, 2016), «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики ХХІ століття» (Київ, 2016, 2017, 2018), «Мистецький освітній простір у контексті формування сучасної парадигми освіти» (Кропивницький, 2016), «Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration. Ariel University» (Israel, 2016, 2017), «Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей» (Київ, 2017), ««Мистецький освітній простір у контексті формування сучасної парадигми освіти» (Кропивницький, 2017); *всеукраїнських*: «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 2015), «Мистецька освіта в європейському соціокультурному просторі ХХІ століття» (Мукачево, 2016), «Особистість у виховному просторі зростання: від дитинства до юності» (Київ, 2017), «Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін» (Умань, 2017, 2018). Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методики музичного мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка (2015–2018 рр.).

Публікації. Отримані наукові результати дисертації відображено в 18 одноосібних публікаціях автора, з них 6 статей у наукових фахових виданнях України, 2 – у наукових зарубіжних виданнях, 10 праць апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (237 найменувань, з них 26 іноземною мовою). Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 270 сторінок, з них 187 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет; описано методи наукового дослідження; розкрито методологічну і теоретичну основу дослідження, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; відображено апробацію і впровадження результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі **«Теоретичні основи розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів»** розкрито стан досліджуваної проблеми у філософській, психологічній, мистецтвознавчій та педагогічній літературі; визначено та обґрунтовано сутність поняття «художньо-творча синестезійність молодших школярів»; структуру та специфіку її прояву на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

У результаті ретроспективного аналізу педагогічних, психологічних, філософських, науково-методичних джерел, навчальних програм, підручників, посібників з музичного мистецтва з'ясовано, що синестезія («співвідчуття», «одночасне відчуття») – явище, що відображає інтегративний характер свідомості, єдності його особистісних і соціокультурних компонентів, взаємозв'язок тілесності (перцептивної сфери), психіки (образно-емоційної сфери), розуму (мовлення, мислення) та соціуму (соціокультурного контексту синестезійного сприйняття). Синестезія – це не тільки психічний феномен, а й художній засіб, що формує естетичний зміст твору мистецтва (І. Ванечкіна, Б. Галєєв, М. Залівадний, О. Зеленіна, Н. Коляденко, С. Маловицька та ін.).

За допомогою методу узагальнення виявлено, що педагогічні погляди на розуміння сутності синестезійності зазнали суттєвої трансформації. Зокрема, синестезійність розглядають як: феномен мимовільного виникнення образів певної модальності при стимуляції іншої модальності (С. Кравков, С. Маловицька, А. Лурія та ін.); загальнозначущі зіставлення, зафіксовані в мові у вигляді метафоричних порівнянь (І. Белаш, Р. Заболотня, А. Житков, Е. Коміна, С. Секачева та ін.); виділені в галузі художньої творчості синестетичні аналогії, які продукують у творчому процесі (К. Бальмонт, А. Блок, В. Кандинський, О. Скрябін, М. Римський-Корсаков, О. Мессіан та ін.); особлива здатність людини образно сприймати світ і мистецтво (П. Флоренський, П. Янишин та ін.).

Встановлено, що в сучасній музичній педагогіці художньо-творча синестезійність розглядається в таких вимірах: як імпульс для розвитку

художніх здібностей особистості (О. Олексюк, Н. Коляденко та ін.); міжсенсорні асоціації, котрі виникають у суб'єкта внаслідок взаємовпливу візуальних, слухових та інших образів мистецтва і зумовлюються інтегративною природою конкретно-чуттєвого осягнення їх художнього смислу (Б. Галєєв, О. Рудницька та ін.); елемент комплексного впливу мистецтв в естетичному вихованні дітей (С. Долгушин, Т. Науменко, В. Ражніков та ін.); міжчуттєві зв'язки аудіального, кінестетичного та візуального аспектів сприйняття, спрямовані на формування музичної культури учнів, що виступають як ефективний спосіб оптимізації їх музичних здібностей (Н. Терентьєва, Б. Юсов та ін.); сфера концентрованого художнього мислення для виявлення полімодальних образів на основі комплексної дії аналізаторів, що сприяє поглибленню ідентифікації, розвитку уяви, асоціативних зв'язків, артистизму, творчого мислення (Л. Надирова, В. Брайнін, М. Кнебель та ін.).

У науково-дослідних джерелах поняття «синестезія» і «синестезійність» іноді вживаються як взаємозамінні. Синестезія як психічний процес міжчуттєвих асоціацій визначає «продукти» синестезації: тропи (синестезійні метафори, порівняння), наслідки системних контактів («синестезія мистецтв»). Термін «синестезійність» насамперед характеризує результати участі міжчуттєвих зв'язків у формуванні художніх образів, разом із тим може бути використаний для формулювання психічних процесів (синестезійні відчуття, сприйняття, мислення, синестезійний механізм асоціювання, синестезійні здібності).

На підставі аналізу стану наукової розробленості проблеми встановлено, що здатність до синестезії у дітей молодшого шкільного віку значно вища, ніж у дорослої людини, в силу великої рухливості нейрофізіологічних процесів і значно більшої виразності, цілісності, синкретичного образного мислення правої півкулі головного мозку (Н. Батюк, О. Колотило, І. Рожко та ін.).

У роботі поняття «художньо-творча синестезійність молодших школярів» визначено як особистісну якість невербального художнього мислення, здатність учнів співвідносити образи різних модальностей сприйняття (слухові, зорові, дотикові та ін.). Аргументовано, що означений феномен включає: поетичні стежки і стилістичні фігури, пов'язані з міжчуттєвими асоціаціями; кольорові і просторові образи, що викликає музика; взаємодію між мистецтвами.

Методом порівняння й узагальнення педагогічних, психологічних джерел виявлено зв'язки художньо-творчої синестезійності з іншими сторонами психіки (забезпечує перебіг мислення, опосередковує роботу сенсорних систем, організовується слуховою увагою і, в свою чергу, детермінує її прояви) та зв'язки з іншими музичними здібностями (залежність якості музично-образної пам'яті від рівня сформованості музичного слуху, музично-ритмічного чуття).

У результаті аналізу стану наукової розробленості проблеми встановлено, що молодший шкільний вік – сенситивний період для формування духовної культури, бо саме тут закладається підґрунтя для

естетичних знань, переконань та ряду інших необхідних передумов розвитку духовного потенціалу людини. Концепція полімодального сприйняття молодших школярів засобами художньо-творчої синестезійності, обґрунтовує нові можливості для розвитку творчих здібностей як інтегративної якості особистості, що включає мотивацію творчості, сприйняття, мислення та уяву учнів. Принцип інтеграції відповідає психічній та фізіологічній природі дитини, сутності самого мистецтва як суспільного явища в його зв'язках із усіма аспектами багатогранного світу. Синестезійність, або співвідчуття, викликана інтеграцією мистецтв, має на меті створення передумов для різнобічного розгляду певного об'єкта, поняття, явища, збагачення уяви та розвитку світосприйняття молодших школярів. Міжсенсорні асоціації, що виникають у суб'єкта внаслідок взаємовпливу візуальних, слухових та інших образів мистецтва зумовлюються інтегративною природою конкретно-чуттєвого осягнення їх художнього смислу.

Застосування методів теоретичного моделювання та узагальнення дозволило виокремити індивідуальні характеристики художньо-творчої синестезійності молодших школярів, а саме: цілісність, полімодальність та інтермодальність; індивідуальність; взаємозв'язок і взаємозумовленість різних компонентів свідомості; креативність; історичність; функціональність; актуалізація синестезійних властивостей художньої свідомості; синергізм; спрямованість на кінцеву мету.

У результаті аналізу наукових джерел визначено структуру художньо-творчої синестезійності молодших школярів, що складається з емоційно-естетичного, мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального та творчодіяльнісного компонентів.

Отже, у ході дослідження теоретичних основ проблеми розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів, з'ясовано сутність та зміст зазначеного феномену, побудовано компонентну структуру розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

У другому розділі **«Методика розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва»** розроблено і обґрунтовано наукові підходи та дидактичні принципи розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів у процесі загальної музичної освіти; схарактеризовано педагогічні умови та методику розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

Теоретичну основу розробленої методики представлено такими дослідженнями: етапи розвитку психоемоційного сприйняття і творчих можливостей молодших школярів (В. Дружиніна), напрями роботи над розвитком слухо-зорових інтермодальних асоціацій, мислення, усвідомлення смислу, зокрема творів мистецтва (О. Райнер), дослідження ілюстративної сторони змісту музики (С. Золочевський, Ю. Хижняк), стадіальна робота над розвитком музично-образного уявлення молодших школярів (Л. Маслова),

технології графічного моделювання просторово-слухових синестезійних уявлень учнів (Г. Конюс), прийоми фіксації мелодії шляхом графічного відображення її руху (Е. Ансерме), діагностики невербальних інтелектуальних здібностей учнів (О. Д'яченко), праці щодо зв'язку художньо-творчої синестезійності з мисленням, сприйняттям, емоційними, мотиваційними та вольовими станами молодших школярів тощо.

На підставі опрацювання методологічних засад дослідження обґрунтовано комплекси наукових підходів та дидактичних принципів, що забезпечували як дослідницький процес, так і процес розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. Науковими підходами обрано: системний, особистісно-діяльнісний, інтеграційно-культурологічний та аксіологічний.

Відповідно до наукових підходів визначено такі дидактичні принципи: систематичності та послідовності цілісного сприйняття в навчанні; дотримання вікових та індивідуальних особливостей учнів; емоційної насиченості навчально-виховного процесу; проблемності навчання; активності та творчої самостійності молодших школярів, використання яких забезпечило ефективність розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

Опрацювання педагогічного досвіду та наукових джерел методичного характеру дозволило обрати педагогічні умови розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва, а саме: створення емоційно-творчого середовища, що сприяє розвитку творчих здібностей молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва; стимулювання художньо-творчої синестезійності молодших школярів у процесі слухання музики; застосування інтегративного підходу до навчально-виховного процесу, що обумовлює розвиток художньо-творчої синестезійності, образного мислення, мотивації та потреби молодших школярів до самовираження; варіативність колективних, групових та індивідуальних форм освітньої діяльності молодших школярів.

Узагальнення теоретичного матеріалу та педагогічного досвіду з досліджуваної проблеми забезпечило визначення трьох етапів розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів, а саме: підготовчий (константний емоційний стан), основний (розрізнення та інтеграція емоційних станів) і практичний (динаміка емоційних станів).

На першому етапі передбачено оволодіння методами внутрішньої концентрації, засобами вираження емоційного стану. Вчитель допомагає сформувати основні норми і правила групової роботи, інтерес і мотиви подальшої діяльності молодших школярів. Учні вчаться спостерігати за власним емоційним станом, виражати його спочатку словами, а потім окремо в музиці і кольорі. Таким чином, перший етап може розглядатися як підготовчий, який визначає основу для подальшої динамічної роботи з розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів (метод словесних аналогій, асоціативний аналіз, пояснення, обговорення).

Мета другого етапу – оволодіння методами внутрішньої асоційованої і дистанційованої концентрації, засобами вираження власних емоційних станів молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. Розвиваються можливості вербального опису і зовнішнього виведення емоційних станів в музику і колір, формується певний тип аналітичного мислення за принципом «від простого до складного», розвивається асоціативне мислення, компонентом якого є кольоровозвукові інтермодальні асоціації, пов'язані з формуванням тембрового і реєстрового слуху (метод «музичної графіки», метод лініограм; метод візуалізації музичних образів, метод «фантастичної дії», «кольоровомузичних листівок»). Робота містить створення сюжетних ситуацій, вирішення яких вимагає здібностей образно сприймати, поєднувати та комбінувати різні види мистецьких творів. У міру розвитку цієї здатності до заняття вводяться сюжетно-рольові ситуації, вирішення яких, в свою чергу, вимагає здатності планувати хід подальших дій. Другий етап є базовим в закріпленні досвіду перенесення емоційного стану в музику і колір, а також вербального опису власного стану учнів.

Третій етап – оволодіння методами і засобами динаміки і трансформації власних емоційних станів і саморегуляції. На означеному етапі відбувається інтеграція музики, кольору, танцю та літератури, розвиток просторово-слухових інтермодальних асоціацій, що пов'язані з формуванням мелодійного слуху, усвідомленням структури мелодії і звуковисотним уявленням мелодичного руху (метод просторово-слухових інтермодальних асоціацій: візуалізація мелодійного руху музичних образів; метод фіксації змін динаміки музичного розвитку; метод графічної фіксації динаміки темпу; метод графічного відображення структури музичного твору). На основі художньо-творчих і музичних навичок, що формуються на першому і другому етапах, створюються реальні можливості кольоромузичної та вербальної інтеграції. Особливості означеного етапу полягають у тому, що художньо-творча синестезійність молодших школярів починає проявлятися як інструмент для самовираження і саморегуляції, що є індивідуально-специфічною ознакою для кожного учня, і яка створена його ж власним досвідом.

Засобами моделювання сутність зазначеної методики представлено у вигляді моделі, що складається із взаємопов'язаних блоків, які розкривають мету, етапи, теоретико-методичні засади й результат розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва (рис. 1).

Результатом реалізації етапів методики на інтегрованих уроках музичного мистецтва передбачено розвиненість художньо-творчої синестезійності молодших школярів, що охарактеризовано як сукупність якісних та кількісних показників художньо-творчої синестезійності молодших школярів у процесі її розвитку.

Отже, у результаті дослідної роботи розроблено та обґрунтовано методику, зокрема окреслено наукові підходи, дидактичні принципи, педагогічні умови та методи розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

Рис. 1. Модель методики розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

У третьому розділі «Дослідно-експериментальна робота з розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва» визначено критерії, показники та рівні розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів; подано зміст, результати констатувального та формувального експериментів з метою перевірки ефективності методики розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

Методом теоретичного моделювання розроблено критеріальний апарат оцінювання розвиненості художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. Так, емоційно-емпатійний критерій застосовано для оцінювання розвиненості емоційно-естетичного компоненту із показниками: здатність молодших школярів емоційно реагувати на міжчуттєві полімодальні відчуття різних видів мистецтва, розвиненість емпатії у процесі художньо-творчої діяльності молодших школярів, сформованість емоційно-комфортної навчальної атмосфери. Мотиваційно-ціннісний критерій обрано для оцінювання елементів належного компоненту із показниками: здатність молодших школярів відчувати потребу у художньо-творчій синестезійності, усвідомленість щодо естетичного оцінювання творів мистецтва у процесі художньо-творчої синестезійності, ступінь зацікавленості та інтересу молодших школярів до художньо-творчої синестезійності. Когнітивно-пізнавальний критерій введено для оцінювання відповідного компоненту та його елементів із показниками: сформованість кольоровомузичної рефлексії у процесі синестезійного сприйняття, усвідомленість учнів глибоко та цілісно співвідносити образи різних модальностей сприйняття, здатність до кольоровомузичної асоціативності та гнучкості мислення. Креативно-діяльнісний критерій використано для оцінювання творчо-діялісного компоненту із показниками: міра співвідчуття кольору та звуку, вміння учнів висловлювати і відображати музичне сприйняття за допомогою кольору на вербальному та художньому рівні, ступінь креативності в умінні пояснити та дати інтерпретацію новим кольоровим образам.

Відповідно до кожного із зазначених критеріїв визначено такі рівні розвиненості художньо-творчої синестезійності молодших школярів: початковий, середній, високий. Загальний рівень розвиненості художньо-творчої синестезійності молодших школярів визначено через узагальнення кількісних і якісних показників емпіричного дослідження.

На підготовчому етапі – здійснено вплив на елементи емоційно-естетичного та мотиваційно-ціннісного компонентів. Із впровадженням педагогічної умови (стимулювання художньо-творчої синестезійності молодших школярів у процесі слухання музики). Результативність досягнуто за допомогою застосування методу бесіди, комплексу асоціативних, синестезійних художньо-образних завдань та вправ: «Повітряні вправи», «Пальчикові відбитки», «Співучі лінії», «Чарівні листочки», «Моя уява», курс за вибором художньо-естетичного напрямку «Спостерігаємо, слухаємо, творимо» та арт-терапевтичних методів. Домінуючими стали принципи

емоційної насиченості навчально-виховного процесу, дотримання вікових та індивідуальних особливостей учнів.

На основному етапі педагогічного експерименту здійснено вплив на елементи когнітивно-пізнавального та мотиваційно-ціннісного компонентів. Впроваджено такі педагогічні умови (застосування інтегративного підходу до навчально-виховного процесу, що обумовлює розвиток художньо-творчої синестезійності, образного мислення, мотивації і потреби учнів до самовираження; варіативність колективних, групових, індивідуальних форм освітньої діяльності молодших школярів). На означеному етапі особливу увагу було приділено залученню дітей до творчої діяльності на основі творів мистецтва чи самостійного творчого пошуку, зокрема: уроки-фантазії, уроки-казки, уявні уроки-подорожі, уроки-пригоди, уроки-театралізації, фасилітовані бесіди, методики навчання у русі, прийоми сугестопедагогіки, казкотерапії, практичні завдання етапу «Відтворюю настрій, характер твору». На другому етапі експериментальної роботи було обрано принципи: системності та послідовності цілісного сприйняття, проблемності навчання.

На практичному етапі – здійснено вплив на елементи емоційно-естетичного, когнітивно-пізнавального та творчо-діяльнісного компонентів із впровадженням педагогічної умови (створення емоційно-творчого середовища, що сприяє розвитку творчих здібностей молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва), дидактичних принципів (активності та творчої самостійності молодших школярів) та методів (інтенсивність прояву аудіовізуальної синестезії; інтенсивність прояву синестезії при кольорову сприйнятті; стійкість прояву синестезії; методика Д. Кірнарської з виявлення рівнів музикальності; метод «музичного малювання»; метод кольорового зображення звуку). На кожному з етапів проведено моніторинг якості компонентів художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. Остаточні підсумки визначено шляхом зіставлення отриманих результатів. Одночасно з проведенням моніторингу підвищення якості за кожним із критеріїв, проведено підсумкові зрізи у контрольних групах.

Узагальнені відомості щодо динаміки розвиненості художньо-творчої синестезійності молодших школярів у результаті впровадження розробленої методики до та після формульованого експерименту представлено в таблиці 1.

Узагальнення даних експерименту, наведених у таблиці у відсотковому та абсолютному відношенні, засвідчило позитивну динаміку розвиненості художньо-творчої синестезійності молодших школярів. Зіставлення одержаних даних підсумкового зрізу засвідчило, що в експериментальній групі відбулися більш суттєві зміни рівнів розвиненості художньо-творчої синестезійності, порівняно з учнями контрольної групи. Методом статистичної обробки даних здійснено перевірку ефективності експериментального дослідження (статистичний критерій однорідності χ^2).

Таким чином, перевірка отриманих результатів підтвердила ефективність розробленої методики розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

**Динаміка рівнів розвиненості художньо-творчої синестезійності
молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва, %**

Критерії	Рівні											
	Високий				Середній				Початковий			
	Конст. етап		Формув. етап.		Конст. етап		Формув. етап.		Конст. етап		Формув. етап.	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Емоційно-емпатійний	10,86	10,04	13,86	23,30	52,81	50,54	58,05	64,16	36,33	39,43	28,09	12,54
Мотиваційно-ціннісний	9,36	10,39	14,61	22,94	51,69	50,54	55,81	59,86	38,95	39,07	29,59	17,20
Когнітивно-пізнавальний	10,86	9,32	13,86	19,71	50,94	52,69	55,06	60,93	38,20	37,99	31,09	19,35
Креативно-діяльнісний	12,73	10,39	16,48	27,24	56,93	53,41	59,18	61,29	30,34	36,20	24,34	11,83
Середнє значення	10,96	10,04	14,70	23,30	53,09	51,79	57,02	61,56	35,96	38,17	28,28	15,23

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та практичне вирішення проблеми розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва, що досягнуто шляхом впровадження відповідних педагогічних умов і методики. Отримані результати експериментально-дослідної роботи засвідчили ефективність вирішення поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких **висновків**:

1. З'ясовано теоретичні основи розвитку художньо-творчої синестезійності в теорії та методиці музичного навчання. Визначено, що синестезія («співвідчуття», «одночасне відчуття») – явище, що відбиває інтегративний характер свідомості, єдності його особистісних і соціокультурних компонентів, взаємозв'язок тілесності (перцептивної сфери), психіки (образно-емоційної сфери), розуму (мовлення, мислення) та соціуму (соціокультурного контексту синестезійного сприйняття). Аргументовано, що синестезія – це не тільки психічний феномен, а й художній засіб, що формує естетичний зміст твору мистецтва.

Обґрунтовано сутність художньо-творчої синестезійності молодших школярів, яку інтерпретовано як особистісну якість невербального художнього мислення, здатність учнів співвідносити образи різних модальностей сприйняття (слухові, зорові, дотикові та ін.), що включає: поетичні стежки і стилістичні фігури, пов'язані з міжчуттєвими асоціаціями; кольорові і просторові образи, що викликає музика; взаємодію між мистецтвами.

Розроблено компонентну структуру художньо-творчої синестезійності молодших школярів у складі: емоційно-естетичного (охоплює естетичні потреби, художнє сприймання, емоційно-естетичні переживання, та естетичну насолоду; розвиток чуттєво-емоційної сфери молодших школярів), мотиваційно-ціннісного (передбачає формування аксіологічно-обґрунтованих естетичних орієнтацій учнів через здатність до естетичного оцінювання, власного судження та творчого ставлення до мистецтва), когнітивно-пізнавального (виявляє здатність молодших

школярів до просторово-слухових уявлень, інтермодальних асоціацій, запам'ятовування та гнучкості мислення, цілісності сприйняття, зближення понять, легкості генерування ідей; обумовлений внутрішніми властивостями сприйняття: структурністю, асоціативністю, константністю, цілісністю) та творчодіяльнісного (передбачає інтегральну цілісність природних та соціальних якостей учнів; забезпечує суб'єктивну потребу в творчій самореалізації та саморозвитку, широту оперування образами; включає такі складові, як: мотивація творчості, творче сприйняття, творче мислення та абстрактні уявлення) компонентів.

2. Розроблено і теоретично обґрунтовано методика розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва, що ґрунтується на системному, особистісно-діяльнісному, інтеграційно-культурологічному та аксіологічному наукових підходах, на основі яких визначено дидактичні принципи розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів: систематичності та послідовності цілісного сприйняття в навчанні; дотримання вікових та індивідуальних особливостей учнів; емоційної насиченості навчально-виховного процесу; проблемності навчання; активності та творчої самостійності молодших школярів. Визначено три етапи розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів: підготовчий (константний емоційний стан), основний (розрізнення та інтеграція емоційних станів) і практичний (динаміка емоційних станів).

Обрано такі методи розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів: метод словесних аналогій, асоціативний аналіз, пояснення, обговорення (підготовчий етап); метод «музичної графіки», метод лініограм, метод візуалізації музичних образів, метод «фантастичної дії», метод «кольоровомузичних листівок» (основний етап); метод просторово-слухових інтермодальних асоціацій: візуалізація мелодійного руху музичних образів; метод фіксації змін динаміки музичного розвитку; метод графічної фіксації динаміки темпу; метод графічного відображення структури музичного твору (практичний етап).

Сутність зазначеної методики представлено у вигляді моделі, що складається із взаємопов'язаних блоків, які надають уявлення про мету, етапи, теоретико-методичні засади й результат розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

3. Схарактеризовано педагогічні умови розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва, а саме: створення емоційно-творчого середовища (передбачає позитивну емоційно-психологічну атмосферу навчання; використання методів розвитку творчих здібностей, мовлення, зняття напруги, обговорення та ін.); стимулювання художньо-творчої синестезійності молодших школярів у процесі слухання музики (охоплює емоційно-інтелектуальне стимулювання пізнавального інтересу до взаємодії звуку і кольору; застосування методів: проектів, гри, фасилітованих бесід; використання різних форм організації колективно-творчих вправ); застосування інтегративного підходу до навчально-виховного процесу (сприяє осягненню і зіставленню різних художніх мов, розвитку уяви, асоціативності мислення, активізації уваги, спільній співпраці вчителя та учнів, формуванню особистісних мотивів шляхом залучення дітей до активної художньо-творчої

діяльності); варіативність колективних, групових та індивідуальних форм освітньої діяльності молодших школярів (передбачає розвиток власних потреб та інтересів учнів; використання методів навчання: створення ситуацій емоційних переживань, колективно-творчих вправ, експонувальних методів, методу колажу, розповіді, ілюстрації, демонстрації, гри; застосування інтерактивної, сугестопедичної, арт-терапевтичної методик).

4. Визначено критерії, показники та рівні розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва: емоційно-емпатійний критерій – для оцінювання розвиненості емоційно-естетичного компоненту із показниками (здатність молодших школярів емоційно реагувати на міжчуттєві полімодальні відчуття різних видів мистецтва, розвиненість емпатії у процесі художньо-творчої діяльності молодших школярів, сформованість емоційно-комфортної навчальної атмосфери); мотиваційно-ціннісний критерій – для оцінювання елементів мотиваційно-ціннісного компоненту із показниками (здатність молодших школярів відчувати потребу у художньо-творчій синестезійності, усвідомленість щодо естетичного оцінювання творів мистецтва у процесі художньо-творчої синестезійності, ступінь зацікавленості та інтересу молодших школярів до художньо-творчої синестезійності); когнітивно-пізнавальний критерій – для оцінювання відповідного компоненту та його елементів із показниками (сформованість кольоровомузичної рефлексії у процесі синестезійного сприйняття, усвідомленість учнів глибоко та цілісно співвідносити образи різних модальностей сприйняття, здатність до кольоровомузичної асоціативності та гнучкості мислення); креативно-діяльнісний критерій – для оцінювання творчо-діялісного компоненту із показниками (міра співвідчуття кольору та звуку, вміння учнів висловлювати і відобразити музичне сприйняття за допомогою кольору на вербальному та художньому рівні, ступінь креативності в умінні пояснити та дати інтерпретацію новим кольоровим образам).

Відповідно до кожного із зазначених критеріїв визначено такі рівні розвиненості художньо-творчої синестезійності молодших школярів: початковий, середній, високий. Загальний рівень розвиненості художньо-творчої синестезійності молодших школярів визначено через узагальнення кількісних і якісних показників емпіричного дослідження.

5. Експериментально перевірено ефективність методики розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва, що підтверджується відмінністю в показниках діагностувальних зрізів експериментальних та контрольних груп на прикінцевому етапі дослідження.

У ході формувального експерименту реалізовано підготовчий, основний та практичний етапи розробленої методики. Після кожного етапу здійснено моніторинг якості компонентів художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. Остаточні підсумки визначено шляхом зіставлення отриманих результатів. Одночасно з проведенням моніторингу підвищення якості за кожним із критеріїв, проводилися контрольні зрізи у контрольних групах.

Порівняння результатів констатувального і формувального етапів експерименту довели ефективність використання розробленої методики, що вплинуло на позитивну динаміку рівнів розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. З'ясовано, що у експериментальній групі відбулися суттєві зміни, а саме: 23,30% молодших школярів характеризувалися високим рівнем розвитку художньо-творчої синестезійності, 61,56% – середнім і 15,23% – початковим. У контрольній групі 14,70% молодших школярів набули високого рівня розвитку художньо-творчої синестезійності, 57,02% – середнього і 28,28% – початкового. Зіставлення одержаних даних підсумкового зрізу засвідчило, що в експериментальній групі відбулися більш суттєві зміни рівнів розвиненості художньо-творчої синестезійності, порівняно з учнями контрольної групи.

Узагальнення відповідних емпіричних даних підтвердило, що розроблена методика сприяє підвищенню рівнів розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. Подальшого вивчення потребують питання розвитку художньо-творчої синестезійності на інших вікових етапах шкільного навчання, педагогічного осмислення впливу художньо-творчої синестезійності на світосприйняття особистості.

Основні результати дослідження висвітлено в таких працях автора Статті у наукових фахових виданнях України

1. Рахманова, О. К. (2017). Структура художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 155, 201–204.

2. Рахманова, О. К. (2017). Художньо-творча синестезійність особистості в контексті інтеграції мистецтв. *Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки*, 1, 56–59.

3. Рахманова, О. К. (2017). Асоціативне мислення у розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти*, 23 (28), 111–115.

4. Рахманова, О. К. (2017). Музична графіка у розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 21, 2, 221–232.

5. Рахманова, О. К. (2017). Музика і колір у розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів. *Педагогічний процес: теорія і практика. Серія: Педагогіка*, 4 (59), 169–174.

6. Рахманова, О. К. (2018). Синестезійність у творчій музичній діяльності молодших школярів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 163, 206–209.

Статті у наукових зарубіжних виданнях

7. Rakhmanova, O. K. (2016). The method of dramatization at the integrated music lessons. *Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel: the way to integration*, 6, 293–298.

8. Rakhmanova, O. K. (2017). The methodology for development of artistic and creative synaesthetic perception of younger school student on integrated lessons of musical art. *Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel: the way to integration*, 8, 194–201.

Праці апробаційного характеру

9. Рахманова, О. К. (2016). Особливості використання методу драматизації на інтегрованих уроках музичного мистецтва. *Духовність особистості в системі мистецької освіти: збірник праць наукової школи доктора педагогічних наук, професора О. М. Олексюк*, 2. Київ, 151–157.

10. Рахманова, О. К. (2017). Педагогічні умови розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі: науковий журнал*, 2, 150–153.

11. Рахманова, О. К. (2018). Синестезійне сприйняття музичного мистецтва: теоретичний аспект проблеми. *Духовність особистості в системі мистецької освіти: збірник праць наукової школи доктора педагогічних наук, професора О. М. Олексюк*, 3. Київ, 42–48.

12. Рахманова, О. К. (2015). Розвиток полімодального сприйняття молодших школярів на інтегрованих уроках музики. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку – 2015: матеріали XVII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. Переяслав-Хмельницький, 183–186.

13. Рахманова, О. К. (2016). Феномен синестезії як чинник інтеграції мистецтв. *Modern scientific researches and developments: theretical value and practical results: materials of International scientific and practical conference*. Bratislava, 69–71.

14. Рахманова, О. К. (2016). Характерні особливості синестезійності молодших школярів на уроках музичного мистецтва. *Мистецька освіта в європейському соціокультурному просторі XXI століття: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції*, Мукачево, 91–92.

15. Рахманова, О. К. (2016). Розвиток синестезійності молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 269–279.

16. Rakhmanova, O. K. (2017). Methods of development the colour perception of younger school students. *Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel: the way to integration: 8th International conference*, Odesa, 16–17.

17. Рахманова, О.К. (2017). Критерії розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: збірник матеріалів XIV Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької*, 8 (12). Київ, 218–220.

18. Рахманова, О. К. (2018). Художньо-творча синестезійність молодших школярів у «кольоровій» музиці. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі: науковий журнал*, 3, 121–124.

АНОТАЦІЇ

Рахманова О. К. Розвиток художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми, 2019.

У дисертації досліджено проблему розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва у закладах середньої освіти. З'ясовано теоретичні основи розвитку художньо-творчої синестезійності в теорії та методиці музичного навчання. Розроблено і теоретично обґрунтовано методику розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. Схарактеризовано педагогічні умови розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. Визначено критерії, показники та рівні розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва. Експериментально перевірено ефективність методики розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

Ключові слова: розвиток, синестезія, художньо-творча синестезійність молодших школярів, інтеграція, інтегровані уроки музичного мистецтва, методика, музичне навчання, педагогічні умови.

Рахманова О. К. Развитие художественно-творческой синестезийности младших школьников на интегрированных уроках музыкального искусства. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика музыкального обучения. – Сумской государственной педагогической университет имени А. С. Макаренко. – Сумы, 2019.

В диссертации исследована проблема развития художественно-творческой синестезийности младших школьников на интегрированных уроках музыкального искусства в учреждениях среднего образования. Выявлены теоретические основы художественно-творческой синестезийности в теории и методике музыкального обучения. Разработана и теоретически обоснована методика развития художественно-творческой синестезийности младших школьников на интегрированных уроках музыкального искусства. Охарактеризованы педагогические условия развития художественно-творческой синестезийности младших школьников на интегрированных уроках музыкального искусства. Определены критерии, показатели и уровни развития художественно-творческой синестезийности младших школьников на интегрированных уроках музыкального искусства. Экспериментально проверена эффективность методики развития художественно-творческой синестезийности младших школьников на интегрированных уроках музыкального искусства.

Ключевые слова: развитие, синестезия, художественно-творческая синестезийность младших школьников, интеграция, интегрированные уроки музыкального искусства, методика, музыкальное обучение, педагогические условия.

Rakhmanova O. K. Development of artistic and creative synesthetic perception of younger schoolchildren at integrated music lessons. – On the right of manuscript.

Thesis for Candidate of Pedagogical Sciences degree in specialty 13.00.02 – theory and methods of musical education. – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. – Sumy, 2019.

The thesis considers the issue of development of artistic and creative synesthetic perception of younger schoolchildren at integrated music classes in institutions of secondary education.

The theoretical background of development of artistic and creative synesthetic perception of younger schoolchildren is defined, the educational potential of integrated music classes is revealed, and their role in development of students' personal traits is determined. The component structure and methodology of development of artistic and creative synesthetic perception among elementary school children at integrated music classes is designed and theoretically substantiated. The pedagogical conditions and methods for development of artistic and creative synesthetic perception of younger schoolchildren are characterized. The criteria and levels for evaluation of development of artistic and creative synesthetic perception of younger schoolchildren at integrated music classes are defined. The effectiveness of the methodology for development of artistic and creative synesthetic perception among elementary school children at integrated music classes has been tested experimentally.

It has been established that the solution to the said issue requires the study of respective pedagogical, psychological, music teaching, philosophical and arts studies literature. The study has found that pedagogical views on understanding the essence of artistic and creative synesthetic perception of younger schoolchildren have undergone a significant transformation and that despite their divergence in the past, today they have common points, notions and phenomena.

The notion of “artistic and creative synesthetic perception” is defined as a personality trait of non-verbal artistic thinking of a person, an ability of schoolchildren to correlate images of different perception modalities (auditory, visual, kinesthetic, etc.). It includes poetical tropes and figures of speech related to intersensory associations, colour and special images evoked by music, and interaction between the types of art.

Key words: development, synesthesia, artistic and creative synesthetic perception of younger schoolchildren, integration, integrated music classes, methodology, music education, pedagogical conditions.

Підписано до друку 14.03.2019 р. Формат 60X90/16. Гарн. NewsTimes.
Друк ризогр. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим.

Надруковано в редакційно-видавничому відділі
СумДПУ імені А. С. Макаренка

40002, м. Суми, вул. Роменська, 87.